

Franček Saje

Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917-1919

O revolucionarnem vrenju med kmečkim ljudstvom v Sloveniji v letih 1917 — 1919 je bilo možno po časopisnih virih ugotoviti le to, da je bilo v prevratni dobi na podeželju več izgredov proti gospodi, vojnim dobičkarjem, raznim oblastnikom in avstrofilskim predstavnikom meščanskih strank. Iz pomanjkljivih, nejasnih in splošnih časopisnih poročil, ki pogosto niso omenjala ne kraja in ne točnega časa, ni bilo možno ugotoviti niti najosnovnejših dejstev za skoraj vse te kmečke nastope. Še največ je tedanje časopisje pisalo o dogodkih na Vinici, ki so se tako tudi najbolj ohranili v ljudskem spominu in prešli že v legendo. Zato je v obravnavanju tega obdobja »viniška republika«¹ bila edini konkretni primer kmečkih revolucionarnih akcij.

Pri proučevanju revolucionarnega vrenja sem pregledal časopise, anketiral vrsto udeležencev in organizatorjev kmečkih akcij, proučil sodne spise, fragmentarno ohranjene vire v krajevnih arhivih in na koncu fonde narodnega sveta v Ljubljani, predsedstva narodne in deželne vlade ter poverjeništva za notranje zadeve v Arhivu Slovenije, ko so postali dostopni.¹ Po teh arhivskih virih je v glavnem že možno ugotoviti razširjenost, intenzivnost in značaj revolucionarnega vrenja med kmeti ter oceniti njegovo pomembnost.

Obravnavano vprašanje bo potrebno še nadalje raziskovati, kar bo prineslo nove osvetlitve in ugotovitve, ki bodo omogočile popolnejšo oceno tega dogajanja.

Začetki revolucionarnega vrenja

Dolgotrajna vojna, v kateri je bilo na bojiščih največ kmečkih sinov in mož, vse več padlih in ranjenih, doma pa neprestane surove rekvizicije, slaba preskrba z osnovnimi življenjskimi potrebščinami, splošno pomanjkanje in nacionalno zatiranje, je na slovenskem podeželju povzročala vse večje nezadovoljstvo in željo po miru.

Na mirovni shod, ki ga je JSDS decembra 1917 sklicala v Logatcu, so prišli tudi okoliški kmetje in kmetice, ki so skupaj s delavci zahtevali konec vojne, sklenitev miru, vrnitev sinov, očetov in mož ter vzklikali ruski revoluciji. Do zadnje hribovske vasi pa so za ideje oktobrske revolucije o takojšnjem miru in odpravi zemljiške veleposesti zvedeli iz časopisja, ki je razmeroma obširno poročalo o dogodkih v Rusiji.

¹ Omejujem se na to navedbo uporabljenih virov, ker bi bilo njihovo podrobno navajanje preobsežno za ta kratek pregled obravnavanih vprašanj.

Oktohrska revolucija s svojim geslom o samoodločbi narodov je radikalizirala Jugoslovanski klub v dunajskem parlamentu. Hkrati se je njegova prej začeta ozka kampanja za majniško deklaracijo sredi decembra 1917 proti namenu njenih avtorjev pod vplivom oktobrske revolucije razširila v deklaracijsko gibanje, ki je politično razgibalo in radikaliziralo slovensko ljudstvo. Mirovno gibanje, ki ga je sprožilo delavstvo, se je povezovalo z narodnoosvobodilnim gibanjem za samostojno jugoslovansko državo. Za zahtevo po miru in samostojni državi se je do konca marca 1918 izreklo nad 200.000 podpisnikov.

Na številnih shodih, ki so jih pomladi 1918 prirejali poslanci Jugoslovanskega kluba, so govorniki pod pritiskom ljudskega razpoloženja tudi sami nastopali z vse bolj radikalnimi gesli. Kmečko ljudstvo so opozarjali na njegovo revolucionarno tradicijo, na kmečke upore, Matijo Gubca in na leto 1848 ter na izkušnje iz teh neuspešnih bojev. Ko se je JSDS pridružila deklaracijskemu gibanju, so na nekaterih njegovih shodih konec maja nastopili tudi socialnodemokratski govorniki.

Pod vplivom narodnoosvobodilnega gibanja in boljševidskih idej, ki so jih s seboj prinesli povratniki iz ruskega ujetništva, so se maja 1918 vrstili upori slovenskega vojaštva v Judenburgu, Murauu in Radgoni. Upor so pripravljali tudi v Ljubljani; v Mariboru in Celju pa je vojaško poveljstvo zaradi sumljivega razpoloženja vojaštva pričakovalo izgrede.

Ceprav so bili upori krvavo zadušeni, je med ljudmi ostalo uporniško razpoloženje. Z vero v končno zmago so odhajali v smrt tudi obsojeni uporniki. Tako je belokranjski kmet Alojz Stefanič pred ustrelitvijo v Judenburgu pisal materi: »... Če nismo mogli mi doseči svojega cilja, pridejo za nami drugi, ki bodo to delo nadaljevali in dovršili. Naša kri bo prelita za to, da se bo bolje godilo našim potomcem...«

Med kmečkim ljudstvom se je širilo revolucionarno razpoloženje in upanje, da bo ob koncu vojne prišlo do nacionalne in socialne osvoboditve.

Na ustanovnem zboru liberalne JDS 29. in 30. julija 1918 je mlada struja nastopila izredno radikalno in zahtevala celo socializacijo itd. Prišlo je sicer do kompromisa in do nekakšnega pomlajenega programa. O vzrokih za to pomlajenje je Ravnihar v Domovini, tedniku za podeželje, 5. julija 1918 pisal, da »je čisto jasno, da bo izginil s svetovno vojno s sveta stari družabni red. Začeti bo treba čisto novo življenje, ki se bo razlikovalo od prejšnjega kot dan od noči. Marsikaj se bo prevrnilo brez nas, veliko proti nam, a veliko tega, kar in kako se bo zgodilo, zavisi tudi od nas samih...« Zato je JDS morala »temeljito prelomiti s preteklostjo, začrtati si čisto nov program«.

Klerikalna stranka, ki je bila organizacijsko razrahljana zaradi Šušteršičevega odstopa, pa je opozarjala, naj bodo do jeseni 1918 povsod ustanovljeni odbori SLS. Slovenec je 15. junija 1918 to nalogo utemeljeval s tem, da »čas drvi kot vlak brez vlakovodje...« Domači in svetovni dogodki so »globoko razburkali tudi duše. Zastarela načela padajo, vstajajo druga, nova. Vse je v kaotičnem stanju. Da ne izgubimo krmila v tej revoluciji duhov, je zopet treba zlasti notranjega dela, trdne organizacije enako mislečih...«

JSDS se je še vedno omejevala na delavska središča, čeprav so v nekaterih krajih kot npr. v Brežicah želeli, da bi prirejala politične shode tudi za kmete.

Na ozemlju Kranjske po ohranjenih virih deželnega predsedstva ni nastal tak zeleni kader, kot ga navadno razumemo, to je da vojni ubežniki formirajo oborožene skupine, kakor je bilo npr. na Hrvaškem. Vojni begunci so se skrivali le

posamezno okrog doma. Precej jih je moralo biti na vzhodnem predelu krškega okraja, to je na Krškem polju in v okolici Kostanjevice, ker jih je konec avgusta 1918 iskalo tri dni 400 vojakov z desetimi oficirji pod vodstvom orožnikov.

Avstrijska oblast je konec maja 1918 uvedla nagli sod, prepovedala vse politične shode in poostrila cenzuro. Revolucionarno vrenje se je še bolj širilo in preraščalo v široko gibanje za nacionalno in socialno osvoboditev. Tako je vojaško poveljstvo v Gradcu 4. septembra poročalo, da po govoricah v Mariboru in Trbovljah delavstvo pripravlja splošno stavko, dunajska vlada pa je že septembra 1918 pričakovala »jugoslovanski puč«. Deželni predsednik Attems je 17. oktobra opozoril notranjega ministra, da orožništvo ne bo moglo preprečiti nenadne vstaje na Kranjskem, in je prosil za pomoč. Z Dunaja so mu šele 27. oktobra odgovorili, da ne morejo poslati okrepitev, ker so žandarji potrebni tudi v drugih deželah.

Revolucionarne akcije po prevratu

V mestih in nekaterih večjih krajih na podeželju so konec oktobra 1918 ustanavljali krajevne narodne svete. V številnih krajih so jih sestavili ljudje, ki so hoteli dosledno izvesti nacionalno revolucijo. Zato so odstavljali avstrofilske uradnike in župane, razoroževali orožnike ter s pomočjo narodnih straž uveljavljali oblast narodnih svetov. Narodni svet na Vinici je 1. novembra sklical zborovanje, na katerem je občane na svečan način zaprisegel novi svobodni državi in republiki. Narodni odbor na Jesenicah je povišal v službi nekatere slovenske oficirje, v Postojni pa je odstavil okrajnega glavarja.

Meščanska narodna vlada v Ljubljani je sklenila v strahu pred revolucionarnimi množicami in revolucijo, da ostanejo v veljavi vsi dotedanji zakoni, civilne oblasti in uradi ter tako svojo oblast naslonila na stari avstrijski upravno-politični aparat, čeprav je bil med ljudmi še tako osovražen, vendar pa ji je bil pripravljen zvesto služiti in izvajati njene ukaze. Zato ni hotela priznati oblastvenih ukrepov revolucionarnih narodnih svetov. S tem so številni krajevni sveti prišli v spore z občinskimi odbori, okrajnimi glavarstvi in samo narodno vlado, ki so bili ostréjši, kot je kasneje o tem pisal dr. Brejc.

Nekateri narodni sveti so bili razočarani in so iz protesta odstopili. Tako na primer je okrožni narodni odbor v Radovljici 10. novembra sporočil narodni vladi, da se je razšel, ker je vlada potrdila za okrajnega glavarja dr. Mathiasa, ki je bil med vojno zvest služabnik dunajske vlade. V dopisu je dodal, da so s tem dekretom narodne vlade »razblinjene naše sanje« o svobodi. Nekateri narodni sveti pa so ob podpori ljudstva še nekaj časa trdovratno nadaljevali boj in celo podpirali razne akcije revolucionarnega ljudstva.

V nekaterih krajih, kjer ni bilo narodnih svetov, ali pa so bili ti zadovoljni, da je po prevratu vse ostalo po starem, je kmečko ljudstvo samo začelo uveljavljati svojo pravico in svoje predstave o svobodi.

V Cerkljah se je 1. novembra zbralo v gostilni okoli 30 vojnih beguncev in kmetov s Krškega polja, ki so zatem napadli orožniško postajo in razorožili orožnike. Nato so krenili proti Krški vasi in na cesti pretepli nekega orožnika. Zvečer so napadli tudi orožniško postajo v Čatežu pri Brežicah. Čez štiri dni sta oborožena kmeta pri Kostanjevici skušala razorožiti nekega orožnika.

Rudarji in kmetje iz okolice Brestanice so 4. novembra pregnali uradnike iz uprave senovškega rudnika. Naslednji dan je okoli 50 delno oboroženih rudarjev

in kmetov odkorakalo v Brestanico, kjer so hoteli prisiliti trgovce, ki so skrivali blago, da jim ga prodajo po starih cenah. Razpostavili so oborožene straže in pregнали orožnike. Zatem so šli pred trgovino osovražnega župana Preskarja, ki pa je ni hotel odpreti. Zato so s silo vdrli v trgovino. 6. novembra je šlo 11 oboroženih upornikov na lov v grajski gozd v Globokem, ker je »lov zdaj vsem prost«.

V Semiču so kmetje v začetku novembra napadli orožniško postajo in pregnali orožnike. Hkrati so odstavili osovražnega klerikalnega župana in na njegovo mesto izvolili podžupana Mihelčiča, ker je bil nekaj časa tudi v vojski.

Nad 300 kmetov je 8. novembra v Libeličah pri Dravogradu napadlo in oplenilo Pugelnikovo veleposestvo, Pugelnika, ki je bil občinski komisar, pa so pretepli. Prav tako so kmetje plenili po gradovih ob premikih koroške fronte maja 1919.

Oboroženi kmetje iz Dolenje vasi pri Cerknici so sredi novembra v velikih skupinah začeli sekati v gozdovih graščine Haasberg v Planini. Gozdnemu čuvaju so 15. novembra dejali, da ne priznavajo več grajskega posestva, ker je »sedaj vse prosto«.

V Loški dolini so mnogi kmetje, ki so se vrnili s soške fronte, zadržali orožje, oboroženi hodili po vaseh in se zbirali v gostilnah. 17. novembra so šli v grad Snežnik, streljali okrog gradu in odpeljali 9 volov, 2 kravi in eno telico. Živino so razdelili po vaseh, jo pobili in meso porazdali. V naslednjih dneh so napadali orožniške patrulje in se »obnašali zelo oblastno«. Imeli so se za boljše in izjavljali, »da hočejo imeti tako, kot je v Rusiji, da hočejo odpraviti vojne dobičkarje in one trebušnike, ki so bili med vojno doma«. Za zadušitev upora so 24. novembra poslali iz Ljubljane na pomoč 33 orožnikov, iz Čabra in Prezida pa je prišlo 60 mož narodne straže.

Kmetje so obračunavali z avstrofilsko duhovščino. Napadli so župnišča v Gorjah pri Bledu, Šentlovrencu na Dolenjskem, na Igu in v Kranjski gori. Na župniščih so pobili okna, poškodovali gospodarska poslopja in na nekatere duhovnike celo streljali. Za osovražene župnike v Dolenjskih Toplicah, Fari pri Kostelu, Šmartnem pod Šmarno goro, Vodicach in drugod so zahtevali, da morajo zapustiti fare.

Iz mnogih krajev je narodna vlada pogosto dobivala poročila, da je kmečko ljudstvo kot na primer na Robu »precej na strani boljše vizma« ali da v Mirenski dolini, na Krškem polju, v Beli krajini in drugod vlada »boljševiške razmere«. Kmetje so sekali les v grajskih gozdovih, želeli razdelitev veleposestev in agitirali za republiko, ki je zanje pomenila resnično vlado ljudstva in ne gospode, izpolnitev njihovih revolucionarnih zahtev in široko svobodo. Zato so zavračali pomirjevalne nastope meščanskih politikov, razbijali klerikalne in liberalne shode na podeželju kot npr. 8. decembra v Semiču, 22. decembra 1918 v Šentjerneju in drugod. V takem razpoloženju kmečkega ljudstva so se zdaj tu zdaj tam nadaljevali krajevni upori in druge revolucionarne akcije.

Kmečki upori v kraljevini SHS

V dotlej navidez mirni občini Šmihel—Stopiče, ki je bila z nad 8.000 prebivalci največja slovenska kmečka občina, je završalo, ko je županstvo 22. decembra 1918 objavilo zvišanje občinskih doklad za 20 odstotkov. Sedlar Jože Pirnar, ki se je z vojske vrnil s socialističnimi idejami, tesar Tone Pirnar, ki se je v

ruskem ujetništvu pridružil oktobrski revoluciji, in kovač Ivan Florjančič, ki se je pred koncem vojne več mesecev skrival doma, so se dogovorili, da organizirajo pohod na sedež občine v Kandiji pri Novem mestu.

Na praznik 26. decembra so v župnijah Vavta vas, Šmihel in Stopiče kar po maši javno oznanili ljudem, naj se naslednjega jutra zbero na Brodu pri Kandiji. Na ta poziv se je kljub visokemu snegu zbralo okoli 500 kmetov, ki so obkolili hišo župana Zurca in zahtevali njegov odstop. Zatem so manjše skupine kmetov hodile po vaseh in na občino privedle tudi več odbornikov. Po celodnevni demonstraciji so župan in odborniki podpisali izjavo, da odstopajo in prevzemajo nase dolg za vojno posojilo. Zatem so uporni kmetje izvolili začasno upravo, prevzeli občinski urad in se z navdušenjem razšli. Uporniška občinska uprava je poslovala štiri dni.

Ko so orožniki 31. decembra dobili precejšnjo okrepitev, so aretirali Florjančiča. Zaradi tega je na novega leta dan prišlo pred sodišče v Novo mesto okoli 300 kmetov, ki so zahtevali njegovo izpustitev. Na množico je navalilo 26 orožnikov, ki so uporne kmete pregnali iz mesta. Popoldne 1. januarja 1919 pa je v mesto prišla še četa srbske vojske, ki je s stalnim patroljiranjem po občini Šmihel—Stopiče na videz zopet vzpostavila mir.

Po tem zgledu so se 31. decembra 1918 dvignili tudi kmetje v sosednji topliški občini. V Dolenjskih Toplicah se je pred občinsko pisarno zbralo okoli 150 ljudi, ki so pozvali župana na odgovor. Zahtevali so pojasnila glede podpisa avstrijskega vojnega posojila. Potem je šla množica v župnišče po župnika in ga privedla v občinsko pisarno, kjer je moral odgovarjati, kam je dal denar za zvonove, ki jih je oddal vojaški upravi, in za les iz cerkvenega gozda. Nadaljnji razvoj tega kmečkega nastopa je preprečil prihod 10 orožnikov iz Novega mesta, ki so aretirali nekaj kmetov.

V Posavju so kmetje, večinoma bivši vojaki, ki so jih spremljale tudi ženske, 2. januarja 1919 v večjih skupinah prišli v Krško, 7. januarja pa v Leskovec pri Krškem, Boštanj in Radeče. Demonstrirali so proti vojnim dobičkarjem in oderuhom. Nato so preiskali trgovine in skladišča trgovcev ter jih prisilili, da so prodajali skrito blago, »Ropalo se ni,« je v svojem poročilu naglasil okrajni glavar v Krškem. Orožništvu pa je glavar ukazal, ko je za okrepitev dobilo 10 srbskih vojakov, da vsako tako »boljševiško gibanje... s kruto silo zatre« in to tudi razglasil po občinah.

Že 10. januarja je prišlo do še večjih nemirov v Sevnici. Ko so delavci in kmetje 9. januarja zvedeli, da je na postaji vagon moke za izvoz v Avstrijo, so vagon zastražili. Naslednjega dne so moko odpeljali in jo razdelili med potrebne. Kmetje so se moki sami odpovedali. Preiskali so tudi trgovine, »ne da bi kaj vzeli«, čeprav so našli skrito blago. Naslednji dan so delili moko Sevnčanom, 40 vreč pa je še ostalo. Zaradi tega so orožniki, ko so dobili pomoč, začeli divjati, aretirali so kmeta Kolmana iz Šmarja, ki ga je množica delavcev in kmetov 12. januarja osvobodila iz zapore. Zvečer pa je prišlo iz Zagreba 60 srbskih vojakov, ki so v naslednjih dneh zaprli okoli 50 delavcev in kmetov.

Brežiško okrajno glavarstvo je 24. marca 1919 zaprosilo vojaško poveljstvo v Zagrebu za najmanj 30 srbskih vojakov, ker se v vaseh Veliki Obrež, Sela, Gaberje, Mostec, Miholovec, Loče in Rigonce okrog Dobove »v neposredni bližini Brežic pojavljajo v zadnjem času izgredi, ki imajo izrecno boljševiški značaj. Ljud-

stvo se ne zmeni več za uradne ukrepe in dela samovoljno popolnoma na lastno pest. Ne išče si več pravice pri kompetentnih oblasteh, splošno vlada samopomoč«.

Podobno razpoloženje je že več mesecev vladalo tudi na Vinici v Beli krajini. Ljudje, ki so 1. novembra prisegli republikli, so se sklicevali na to prisego in niso priznavali kraljevine SHS, njenih uradov in gospode sploh. Ta pasivni odpor, ki ga je Peter Balkovec povezal z radičevskim gibanjem v Bosiljevu, je šel tako daleč, da kmetje niso dovolili niti otrokom, da bi hodili v šolo. V takem stanju je zadostoval le majhen povod, da so se kmetje tudi odkrito uprli.

Do tega je prišlo 21. aprila 1919, ko je viniški župan pred cerkvijo javno pozval odbornike, naj podpišejo prošnjo za gradnjo železnice Črnomelj—Vinica—Vrbovsko. Ljudje so začeli protestirati. Ko pa je župan izjavil, da bo kar sam podpisal, je med ljudmi zavrelo. Kričali so, da izrablja oblast, zahtevali štampiljko za žigonje denarja in sklenili, da bodo prevzeli županstvo. Kakih 150 kmetov je demonstriralo po Vinici, Peter Balkovec pa jim je govoril: »Mi hočemo republiko! Tudi Srbi hočejo republiko, tudi Srbi ne marajo svojega kralja!« Popoldne se je množica kmetov zopet zbrala in izvolila začasen občinski odbor, ki naj bi prevzel oblast, ko ga bo potrdilo okrajno glavarstvo. Zaradi »viniške bune«, kot so tedaj imenovali ta krajevni upor, je 25. aprila prišlo na Vinico 30 srbskih vojakov, ki so orožnikom pomagali zadušiti vstajo in aretirati njene organizatorje. Meščansko časopisje je veliko pisalo o uporuh in od tedaj revolucionarne akcije ali pa tudi navadno ropanje dlje časa označevalo kot »vinicizem«.

Pasivni odpor proti meščanski oblasti na področju okoli Dobove je pod vodstvom revolucionarnega socialista Antona Kramerja, krojaškega pomočnika iz Velikega Obreža, 9. maja prerasel v odkrit upor, ko so se vojni ubežniki uprli pozivom na orožne vaje. V Velikem Obrežu so postavili mlaj, nanj obesili rdečo zastavo, na mlaj pa pritrldili poziv, da se morata kmet in proletariat združiti v internacionalnem demokratizmu. Oboroženi uporniki so hodili po vaseh, da si orožniki sploh niso upali stopiti na to področje, dokler ni bataljon srbske vojske 5. junija 1919 upora zadušil.

V Stari Loki in Škofji Loki so vojni obvezniki 6. maja pritrldili na zidove velike razglase, da se ne bodo odzvali pozivu na orožne vaje, ker so se dosti borili, sedaj naj se pa bore vojni dobičkarji in oderuhi. Naslednji dan se je zbralo 25 vojnih obveznikov, ki so odkorakali v Škofjo Loko, demonstrirali po mestu, vzklikali republikli, se vrnili iz mesta ter se razšli.

V Moravčah, kjer so kmetje že 9. in 10. januarja 1919 oplenili graščino Belnek, so se vpoklicanci na orožne vaje 8. maja zbrali na posvetovanje in sklenili, da ustanove »uporniško stranko«. Nato so demonstrirali po Moravčah, pretrgali brzojavno zvezo, vzklikali proti duhovščini in za republiko. Šele 15. maja so proti njim poslali večjo skupino orožnikov.

Na Krškem polju je od novembra 1918 trajala neposlušnost meščanski oblasti. Orožniki so pogosto napovedovali kmečki upor, napade na sodišča, okrajna glavarstva itd. Na obširnem področju od Sentjerneja do Brežic in Krškega se vojni obvezniki prav tako niso odzvali pozivu na orožne vaje. Oboroženi so se v skupinah skrivali in se imeli za zeleni kader.

Na seji občinskega odbora v Kostanjevici 25. maja je prišlo do prvih nemirov, ko so odborniki vzklikali, da ne plačajo nikakršnih novih davkov in ne pripoznavajo srbskega kralja, ker ga ni nihče izvolil, ter sneli sliko prestolonaslednika Aleksandra.

Čez dva dni je šest orožnikov zasačilo in aretiralo pet spečih vojnih ubežnikov z Ošterca. Ko so aretirane vodili proti Kostanjevici, so ljudje za orožniki metali kamenje. Kmalu nato je prihitelo v Kostanjevico 40 do 50 oboroženih kmetov iz okoliških vasi. Najprej so šli pred sodišče. Ker tam ni bilo aretirancev, so krenili v mesto in napadli orožniško postajo. Po krajšem streljanju so orožniki napad odbili. V Kostanjevico je še isti dan začela prihajati orožniška pomoč. V kratkem se je zbralo 31 orožnikov, ki so bili v stalni pripravljenosti.

Že 2. junija je prišlo do novega upora na Krškem polju. Ko so trije orožniki pri zasledovanju vojnih obveznikov prišli v vas Gorico pri Velikem Podlogu, so jih oboroženi kmetje napadli in pregnali v Veliki Podlog. Tam so jih v šoli obkolili, ujeli in razorožili. Po tej zmagi so krenili na pohod po Krškem polju. Presekali so telefonske zveze, napadli orožniško postajo v Krški vasi in orožnikom zaplenili orožje. 3. junija so poslali proti upornikom bataljon srbske vojske, ki je s pomočjo orožništva zadušil ta kmečki upor in zajel več upornikov. Upor so vodili Anton Ivanc z Gorice, ki se je udeležil že upora v Judenburgu in je kasneje padel kot španski borec, Henrik Longo s Pristave, ubežnik iz avstrijske vojske, in Janko Vidovič z Gorice, povratnik iz Sovjetske Rusije.

Na Štajerskem je v neki meri vplivala na revolucionarno razpoloženje tudi socialistična revolucija na Madžarskem in sovjetska oblast v Prekmurju, od koder so pošiljali letake prek Mure. Tako jih je junija 1919 na primer dobil in širil Tomaž Vozlič, brodar iz Veržeja. V sodnem okraju Ormož je konec marca 1919 na splošno zavladalo republikansko razpoloženje in zato so krajevne oblasti prosile za pomnožitev orožništva. V Halozah pa so viničarji junija 1919 zahtevali razdelitev vinogradov in med seboj že določili, kaj kdo hoče.

Slovensko vojaštvo je bilo ves čas politično nezanesljivo, da ga niso mogli niti enkrat poslati za zadušitev revolucionarnih akcij in krajevnih uporov. Narodna vlada je pogosto dobivala informacije o njegovem nezadovoljstvu in pripravljajočih se uporih. Do prvih večjih nemirov je prišlo 2. in 3. junija 1919 v slovenski posadki v Ptuj, u

22. julija je izbruhnil vojaški upor v Mariboru z avoljo nezadovoljstva s hrano in znižanja dnevne plače. Upor so sicer hitro zadušili, toda skupine ubežnih vojakov so se oborožene še dolgo skrivale na Štajerskem. Značaj tega upora označujejo gesla, ki so jih uporni vojaki vzklikali: »Proč s Petrom! Živio Čehoslovaki! Živela republika! Nočemo kralja, nočemo služiti lačni, raztrgani in zastonj! Dol z nemškimi oficirji!«

Ob prisegi slovenskega in hrvaškega vojaštva 25. septembra v Mariboru je ponovno zavladalo med njim veliko nezadovoljstvo in uporno razpoloženje, ker so kot republikanci morali priseči zvestobo kralju in dinastiji. Skupine vojakov niti niso hotele dvigniti rok za prisego in so med njo dokaj glasno mrmrale proti njej. Tako je po mnenju policijskega komisarja v Mariboru »vojaštvo samo nosilo kali državne nevarnosti, namesto da bi bilo zanesljiva podpora države«.

Do manjših nemirov je prišlo zvečer 3. avgusta v Adlešičih v Beli krajini. »Nahujskani fantje« so razgrajali po vasi in nekaterim »nevarno grozili«, ker so jim svoječasnó prigovarjali, naj odidejo na orožne vaje, Ivan Adlešič, ki je vodil nemire, pa jim je to odsvetoval.

V Ratinji vasi pri Rogaški Slatini se je skupina kmečkih fantov 26. oktobra z orožjem spopadla z vojno policijo. Ko so orožniki z njeno pomočjo aretirali fante, je vojna policija surovo ravnala s prebivalstvom, kar je povzročilo veliko razburjenje ljudstva.

Zaradi ustrelitve nekega kmeta v Zgornji Hajdini 26. decembra so orožniki z Brega pri Ptujju s petimi spremljevalci prišli v sosednjo vas Skorbe. Ko so napovedali aretacijo dvema osumljencema, so ju ženske skrile, moški pa so napadli orožnike in jih razorožili. V napadu na orožnike je sodelovalo kakih 40 vaščanov.

Jeseni 1919 so skokovito rasle cene, da je draginja postajala vse neznosnejša. Hkrati je zavladalo veliko pomanjkanje vsega blaga. Med slovenskim ljudstvom se je širilo in kopičilo nezadovoljstvo, rasla je revolucionarna napetost. Medtem ko so se tedaj vrstile revolucionarne delavske akcije, so se na podeželju polegale. Kmetje so zaradi neuspehov opustili samostojen in stihijski boj ter se v večji meri vključevali v razgibano politično življenje.

Vendar pa je revolucionarno razpoloženje med kmečkim ljudstvom še nekaj časa ostalo, prav tako tudi pripravljenost za akcije. To se je pokazalo na velikem kmečkem taboru v Novem mestu 8. februarja 1920, na katerem se je zbralo kakih 4.000 kmetov, in v nastopih proti oderuškim trgovcem na dveh sejnih. Na sejmju na Veseli gori pri Sentrupertu 12. marca je neki trgovec s klobuki zahteval pretirane cene in se hkrati iz kmetov norčeval, da »berači ne morejo kupovati klobukov«. Kakih 200 kmetov je odločno zahtevalo, da jih mora prodajati po starih cenah. Ker v to ni privolil, je razjarjena množica obkolila voz s klobuki in napadla prodajalca. Množica je stalno naraščala, prevrnila voz in razgrabila klobuke, špekulantski trgovec pa je pod zaščito orožnikov praznih rok odšel domov.

Med železničarsko stavko in splošno solidarnostno stavko se je 26. aprila 1920 zbrala na sejmju na Bučki množica kmetov. Mednje so prišli tudi trije stavkajoči rudarji iz Šentjanža, ki so jim govorili o splošni stavki, ki mora zmagati. Tako se je med množico razširila govorica, da je kralj odstopil in da je v Ljubljani že republikanska oblast. Govorili so proti vojnim dobičkarjem in verižnikom ter sklenili, da morajo začeti »boljševikati«. Odločili so se za trgovca Pungeršiča v Škocjanu, ki so ga ocenili kot največjega vojnega dobičkarja v okolišu. Kakih 60 kmetov pod vodstvom treh rudarjev je odkorakalo v Škocjan, se razvrstilo pred trgovino in nato iz nje odneslo večino blaga. Plenjenju so se pridružili tudi domačini. Zatem so se kmetje razšli in poskrili vzeto blago. Po obširni in dolgi preiskavi je orožnikom uspelo aretirati le devet udeležencev, ki jih je bil spoznal Pungeršičev trgovski pomočnik, drugih pa niso mogli odkriti, niti odnešenega blaga.

Ta akcija je zadnji doslej ugotovljeni večji nastop slovenskega kmečkega boljševizma.

Sklep

Nacionalni in socialni položaj slovenskega kmečkega ljudstva med vojno ter vpliv oktobrske revolucije sta sprožila med kmeti široko revolucionarno gibanje. Do konca oktobra 1918 se je razvijalo v okviru deklaracijskega gibanja in bilo pod vodstvom obeh meščanskih strank.

Po prevratu se je revolucionarno kmečko gibanje, ki je bilo dotlej na videz enotno, razcepilo. Kapitalistični elementi na vasi so zvesto sledili klerikalnim in liberalnim političnim voditeljem. Precejšen del kmečkega ljudstva je bil razočaran, ker je vse ostalo pri starem. Zato je meščanskim strankam obrnil hrbet.

Tretjo kmečko strujo pa so sestavljali povratniki iz Sovjetske Rusije, udeleženci vojaških uporov, vojni ubežniki in nekateri povratniki z bojišč. Ti so se v

precejšnji meri imeli za boljševike. Z raznimi revolucionarnimi akcijami so si sami hoteli priboriti svoje pravice, da bi bilo »tako, kot je v Rusiji«. Do kraja so hoteli izpeljati nacionalno in kmečko socialno revolucijo. Pri tem so uživali simpatije in v revolucionarnih krajevnih nastopih dobivali tudi množično podporo kmečkega ljudstva, saj se jih je udeleževalo po več sto kmetov.

Revolucionarne akcije lahko v glavnem delimo v tri vrste: 1. nasilno izvajanje agrarne reforme, 2. boj proti vojnim dobičkarjem in verižnikom, 3. rušenje stare oblasti, njeno prevzemanje ali nepokorščina do meščanske oblasti.

Čeprav so bile te akcije spontane in stihijske, lahko povsod zasledimo neko organiziranost, krajevne pobudnike in organizatorje, ki so jih vodili kot ljudski tribuni ter skrbeli, da bi nastop dosegel željeni namen.

Spontano revolucionarno kmečko gibanje je valovilo po vsej Sloveniji. Akcije so se ponavljale zdaj tu zdaj tam. Časovno so se vrstile brez večje prekinitve od prevrata do poletja 1919, čeprav je meščanski oblasti uspevalo, da je osamljene uporniške nastope enega za drugim zadušila, ker so bila uporniška žarišča nepovezana in zato niso usklajevala svojih akcij.

Zaradi nezanesljivosti slovenskega vojaštva in šibkosti orožništva je meščanska oblast za boj proti revolucionarnim akcijam uporabljala srbske vojake, kar je v ljudeh le še okrepilo republikansko prepričanje, v nekaterih krajih pa celo sovraštvo do Srbov. V času, ko so bile razmere najbolj kritične in potrebna vojaška okrepitev na Koroškem, je narodna vlada Slovenije ves bataljon srbske vojske, ki je prvi prišel v Slovenijo konec decembra 1918, uporabila za policijsko službo proti revolucionarnemu kmečkemu in delavskemu gibanju.

Revolucionarno kmečko gibanje se je z redkimi izjemami razvijalo brez povezave z revolucionarnim delavskim gibanjem, čeprav je težilo k le-tej. Povezati bi ga mogla edino JSDS, če bi bila sama revolucionarna. Toda v svoji oportunistični politiki je celo sama dušila revolucionarno delavsko gibanje, dolgo zamenjajala kmečko gibanje in ga puščala osamljenega, da so ga meščanski oblastniki laže dušili.

Tako je umirjajoče se kmečko gibanje v precejšnji meri postajalo plen meščanskih strank, predvsem Samostojne kmečke stranke, ki je s svojimi radikalnimi gesli jeseni 1919 povsod razpredla agitacijo in kmetom dopovedovala, da si le sami s svojo čisto kmečko stranko lahko pomagajo ter jih odvrčala od povezave z delavskim gibanjem. Mnogo kmetov pa se je začelo vračati v klerikalno Kmečko zvezo, ki je vabila kmete s še radikalnejšimi zahtevami kot SKS.

K tej delitvi spontanega kmečkega gibanja se je končno pridružila tudi JSDS, ki je sicer že marca 1919 za kmečke privrženice ustanovila Kmečko-delavsko zvezo, vendar je prirejala le redke shode na kmetih in vzpostavila redke organizacije KDZ. Šele ob cepitvi JSDS, ko so njeni desničarski voditelji spoznali, da so komunisti potegnili za seboj večino delavstva, so skušali nadomestiti zamujeno. Tako so od začetka leta 1920 hoteli ustanavljati odbore KDZ, ki so bili številni zlasti na Štajerskem in v Beli krajini. S tem si je JSDS kljub izgubi revolucionarnega delavstva zagotovila veliko število kmečkih glasovalcev na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1920.

Komunistična stranka se je v Sloveniji formirala prekasno, da bi mogla v večji meri pridobiti kmečko ljudstvo. Zato se je morala zadovoljiti s kmečkimi boljševiki, ki so se ji sami pridružili, ker niso hoteli ostati v socialnodemokratični KDZ ali vstopiti vanjo.

Poprevratno revolucionarno kmečko gibanje v Sloveniji je odigralo pomembno vlogo, ker je v znatni meri zaviralo konsolidacijo meščanske oblasti in prispevalo s svojim valovanjem na vasi precejšen delež k splošni revolucionarni situaciji. S tem je hkrati preprečevalo, da bi bila vsa ostrina buržoazije obrnjena proti razvijajočemu se revolucionarnemu delavskemu gibanju.

Slovensko kmečko ljudstvo je v povojnem času z novimi revolucionarnimi dejanji obogatilo svojo puntarsko tradicijo. V uporniških predelih je med kmeti ostal živ spomin na revolucionarne dogodke v prevratni dobi. To je omogočilo, da je KPJ od leta 1935, ko je ustvarjala ljudsko fronto, svoja oporišča med kmeti hitro dobila v revolucionarnih žariščih, ki so preostala iz povojnih let in postala čvrsto oporišče kmečko-delavskega gibanja ter leta 1941 Osvobodilne fronte slovenskega naroda.